

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, na osnovu članka V. stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 39. stavak 1. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, na sjednici održanoj od 3. do 5. veljače 2014. godine, donijelo je

ODLUKU

I.

Kulturni pejzaž – Dolovi-Poljice, općina Konjic, proglašava se nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: nacionalni spomenik).

Nacionalni spomenik čini nekropola sa 52 stećka, radionice za obradu kamena i pejzaž.

Nacionalni spomenik nalazi se na prostoru koji obuhvata k.č 2079, ZK izvadak broj 210, k.o. Odžaci, općina Konjic, Federacija Bosne i Hercegovine Bosna i Hercegovina.

Na nacionalni spomenik se primjenjuju mjere zaštite utvrđene Zakonom o provedbi odluka Povjerenstva za zaštitu nacionalnih spomenika uspostavljene prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/02, 27/02, 6/04 i 51/07).

II.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Vlada Federacije) dužna je osigurati pravne, znanstvene, tehničke, administrativne i finansijske mjere za zaštitu, konzervaciju i prezentaciju nacionalnog spomenika.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika (u daljnjem tekstu: Povjerenstvo) utvrdit će tehničke uvjete i osigurati finansijska sredstva za izradu i postavljanje informacijske ploče sa osnovnim podacima o spomeniku i odluci o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom.

III.

U svrhu trajne zaštite nacionalnog spomenika, utvrđuju se mjere zaštite na prostoru definiranom u točki I. stavak 3. ove odluke i to na dijelu k. č. 2079, k. o. Odžaci, površine 144.521 m², određenom koordinatama Y=6519707, X=4825895; Y=6519701, X=4825855; Y=6519684, X=4825798; Y=6519654, X=4825707; Y=6519537, X=4825674; Y=6519464, X=4825663; Y=6519378, X=4825944; Y=6519339, X=4826047; Y=6519379, X=4826109; Y=6519439, X=4826170; Y=6519574, X=4826233; Y=6519613, X=4826178 i Y=6519692, X=4826063:

- dopušteni su isključivo istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi, radovi

na tekućem održavanju, uključujući i one koji imaju za cilj prezentaciju spomenika, uz odobrenje ministarstva nadležnog za prostorno uređenje u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nadležno ministarstvo) i strukovni nadzor nadležne službe zaštite naslijeđa na razini Federacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: nadležna služba zaštite);

- dopušteno je obavljanje radova na infrastrukturi, uz odobrenje nadležnog ministarstva i strukovno mišljenje nadležne službe zaštite;
- radovi na uređenju lokaliteta i radovi na saniranju oštećenja dopušteni su isključivo uz prethodno izrađen plan sanacije, restauracije i konzervacije te odobrenje nadležnog ministarstva i nadzor nadležne službe zaštite;
- dopušteno je uređenje pješačkih staza za siguran pristup nekropoli, klupa, koš za otpad i oznaka za kretanje;
- nije dopušteno pomjeranje nadgrobnika sa grobova na bilo koju drugu lokaciju;
- nije dopušteno čišćenje stećaka i nišana od lišaja i mahovine;
- izuzetno od prethodne alineje, dopušteno je čišćenje stećaka i nišana u slučaju da je ono neophodno za istraživanje epigrafskih ili dekorativnih elemenata stećka i nišana, uz prethodno izrađen elaborat i odobrenje nadležnog ministarstva. Elaborat treba imati osnov na biološkim, kemijskim, fizičkim i drugim analizama za koje konzervator utvrdi da su neophodne te treba sadržavati odgovarajuće konzervatorske mjere i procjenu utjecaja načina čišćenja na kamen;
- područje predstavlja arheološki lokalitet, pa je prilikom obavljanja arheoloških istražnih radova obvezatno osigurati prisustvo arheologa;
- prostor spomenika bit će otvoren i dostupan javnosti, a može se uporabiti u edukativne i kulturne svrhe;
- zabranjeno je odlaganje svih vrsta otpada.

Vlada Federacije dužna je posebice osigurati provedbu sljedećih mjera:

- izradu geodetskog snimka postojećeg stanja nacionalnog spomenika;
- izradu plana za sveobuhvatno arheološko istraživanje lokaliteta;
- izradu Projekta sanacije, restauracije, konzervacije i prezentacije nacionalnog spomenika, sa izradom preliminarnog snimka postojećeg stanja, kojim će se utvrditi vrsta i stupanj ugroženosti lokaliteta, te oštećenja na spomenicima;
- izradu programa korištenja i upravljanja kulturnog krajolika.

S ciljem **zaštite prirodnog naslijeđa** bez narušavanja postojećeg ekološkog sklada, utvrđuju se sljedeće mjere zaštite:

- izraditi program uporabe i upravljanja kulturnog krajolika te osigurati sudjelovanje konzervatora u svim fazama izrade projekata i planova upravljanja prostornom baštinom kulturnih krajolika;
- uspostaviti kontinuiranu suradnju s istraživačkim ustanovama, strukovnim organizacijama i međunarodnim tijelima radi uključivanja u zajedničke programe i projekte istraživanja, dokumentiranja, izrade programa zaštite i održivog razvitka krajolika;
- nije dopuštena eksploatacija kamena, lociranje potencijalnih zagađivača okoline utvrđenih propisima, izgradnja industrijskih objekata i magistralne infrastrukture i svih objekata koji tijekom izgradnje ili tijekom eksploatacije mogu ugroziti nacionalni spomenik i zaštićeno područje;

- održati protok gena između populacija i područja kada je u pitanju divlji životinjski svijet.

IV.

Svi pokretni nalazi, koji tijekom arheološkog istraživanja budu nađeni, bit će pohranjeni u najbližem muzeju koji ispunjava kadrovske, materijalne i tehničke uvjete ili u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu, obrađeni i prezentirani na odgovarajući način.

Izuzetno od stavka 1. ove točke, u periodu do ponovnog otvaranja Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, a u slučaju da najbliži muzej ne ispunjava kadrovske, materijalne i tehničke uvjete, nositelji arheoloških istraživanja dužni su podnijeti pisani zahtjev Povjerenstvu da odredi instituciju u kojoj će arheološki nalazi biti privremeno pohranjeni.

Sav pokretni i nepokretni arheološki materijal koji bude nađen tijekom arheoloških istraživanja neophodno je stručno obraditi.

Arheolog – voditelj arheoloških istraživanja dužan je nakon izvršenih arheoloških radova podnijeti izvješće Povjerenstvu i instituciji koja je obavila istraživanja.

Arheolog – voditelj arheoloških istraživanja mora imati na raspolaganju sav pronađeni pokretni i nepokretni arheološki materijal dok traje istraživanje i dok ne završi izvješće, a najduže za period od tri godine.

Paralelno s izvođenjem arheoloških istraživanja, neophodna je sukcesivna konzervacija nepokretnih nalaza na lokalitetu i konzervacija pokretnog arheološkog materijala i njegovo pohranjivanje u odgovarajuće prostore (depoe).

Nakon dostavljanja izvješća o provedenom istraživanju, Povjerenstvo će utvrditi pokretne nalaze na koje će biti primjenjivane mjere zaštite koje Povjerenstvo utvrđuje.

Iznošenje pokretnih nalaza iz stavka 1. ove točke iz Bosne i Hercegovine nije dopušteno.

Izuzetno od odredbe prethodnog stavka, ukoliko voditelj istraživanja utvrdi da je neophodna obrada nekog nalaza izvan zemlje, dokaze o tomu prezentirat će Povjerenstvu, koje može dopustiti privremeno iznošenje nalaza iz zemlje pod detaljno utvrđenim uvjetima, postupanja sa njime tijekom boravka izvan zemlje i njegovog povratka u Bosnu i Hercegovinu.

V.

Stavljaju se van snage svi provedbeni i razvojni prostorno-planski spisi u dijelu u kojem su u suprotnosti sa odredbama ove odluke.

VI.

Svatko, a posebno nadležni organi Federacije Bosne i Hercegovine, kantona, gradske i općinske službe, suzdržat će se od poduzimanja bilo kakvih radnji koje mogu oštetiti nacionalni spomenik ili dovesti u pitanje njegovu zaštitu.

VII.

Ova odluka dostavit će se Vladi Federacije, nadležnom ministarstvu, nadležnoj službi zaštite i općinskom organu uprave nadležnom za poslove urbanizma i katastra, radi provedbe mjera utvrđenih u toč. II. – VI. ove odluke te nadležnom općinskom sudu radi upisa u zemljišne knjige.

VIII.

Sastavnim dijelom ove odluke je obrazloženje sa pratećom dokumentacijom, koje je dostupno na uvid zainteresiranim osobama u prostorijama i na web-stranici Povjerenstva (<http://www.kons.gov.ba>).

IX.

Prema članku V., stavak 4. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, odluke Povjerenstva su konačne.

X.

Danom donošenja ove odluke, sa Privremene liste nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02, "Službeni glasnik Republike Srpske", broj 79/02, "Službene novine Federacije BiH", broj 59/02 i "Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH", broj 4/03) briše se nacionalni spomenik upisan pod rednim brojem 305.

XI.

Ova odluka stupa na snagu narednog dana od dana objave u "Službenom glasniku BiH".

Ovu odluku Povjerenstvo je donijelo u sljedećem sastavu: Zeynep Ahunbay, Martin Cherry, Amra Hadžimuhamedović, Dubravko Lovrenović i Ljiljana Ševo.

Predsjedateljica Povjerenstva

Amra Hadžimuhamedović

Broj: 05.2-2.3-59/14-4
3. veljače 2014.godine
Sarajevo

Obrazloženje

I – UVOD

Na osnovu članka 2. stavak 1. Zakona o provedbi odluka Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika, uspostavljeno prema Aneksu 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, "nacionalni spomenik" je dobro koje je Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika proglasilo nacionalnim spomenikom sukladno čl. V. i VI. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i dobra upisana na Privremenu listu nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 33/02), sve dok Povjerenstvo ne donese konačnu odluku o njihovom statusu, a za što ne postoji vremensko ograničenje i bez obzira da li je za dotično dobro podnesen zahtjev.

Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika donijelo je odluku o stavljanju **Nekropole stećaka na Visočici – Konjic**, pod rednim brojem 305. na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH.

Sukladno odredbama Zakona, a na osnovu članka V. stavak 4. Aneksa 8. i članka 35. Poslovnika o radu Povjerenstva za očuvanje nacionalnih spomenika, Povjerenstvo je pristupila provedbi postupka za donošenje konačne odluke za proglašenje dobra nacionalnim spomenikom.

Izjava o značaju dobra

Lokalitet na kojemu je smještena nekropola sa stećcima Dolovi predstavlja povijesnu cjelinu smještenu u autentičnom pejzažu, gdje se u interakciji kulture i prirode pokazuje snažna dimenzija pejzaža. Na ovome prostoru osim nekropole i puta nema očuvanih detalja tradicionalnog uređenja terena, već je u pitanju pejzaž u kojemu se smjenjuju oblici iskonske samonikle prirode. Njen položaj na gredi gdje su stećci raspoređeni po njenom hrbatu, u podužnom pravcu daje joj glavnu ulogu u oku posmatrača, čime je osigurana njegova pozornost o njihovom postojanju. Pozadina bez puno kontrasta, koju čini reljef bez divljih lomova kakav se može naći na Prenju ili Čvršnjici, u kojemu prevlađuju blago zatravnjene površi, predstavlja idealnu pozadinu. Ta scena upotpunjena je slikom puta koji se gubi u daljini. Na brežuljku (lokalitet – Dolovi) se nalazi skupina od 52 stećka; 24 ploče, 22 sanduka, 2 sljemenjaka i 4 krstače. Stećci su položeni u nizu od sjevera prema jugu i orijentirani u pravcu zapad – istok i sjever – jug. Ukrasni ornamentirani su na sedam spomenika; 4 ploče, 2 sljemenjaka i 1 krstača. Njihovi ukrasni motivi su: obična i tordirana traka, friz od povijene lozice sa trolistovima, traka od cik-cak i kosih linija, scene lova, scene kola te specifične predstave žene i zmaja, kao i žene, konjanika i zmaja. Na dva stećka se nalaze natpisi pisani bosanskom ćirilicom. Natpis na krstači u transkripciji glasi: A SE LEŽI NA POKON (KONAČNO) I RABRENŦ VUKIĆŦ DOLINOVIĆŦ, a na sljemenjaku: † VA IME OCA I SINA, SVETOGA DUHA A SE LEŽI VUKOSAVŦ LUPČIĆŦ (LUPOVČIĆŦ) †. U blizini nekropole na udaljenosti do 200 m u pravcu jugoistoka evidentiran je majdan, koji je bio više u uporabi nego drugi, koji je evidentiran na udaljenosti do 500 m u pravcu sjeverozapada, gdje su spomenici obrađivani.

II - PRETHODNI POSTUPAK

Tijekom vođenja postupka izvršen je uvid u:

- podatke o sadašnjem stanju i namjeni dobra, uključujući opis, arhitektonski snimak i fotografije
- uvid u sadašnje stanje dobra;
- kopiju katastarskog plana;
- zemljišno-knjižni izvadak;
- povijesnu, arhitektonsku ili drugu dokumentarnu građu o dobru, koja je data u popisu rabljene dokumentacije u okvirima ove odluke.

Prema odredbi članka V. stavak 2. Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i članka 37. Poslovnika o radu Povjerenstva, prije donošenja konačne odluke o proglašenju dobra nacionalnim spomenikom, Povjerenstvo će pružiti mogućnost vlasniku predloženog nacionalnog spomenika, institucijama nadležnim za očuvanje naslijeđa, strukovnim i znanstvenim institucijama, stručnjacima i znanstvenicima, kao i drugim zainteresiranim licima da iznesu svoje stavove. Sukladno tomu, Povjerenstvo je poduzelo sljedeće aktivnosti:

- dopisom broj: 02-35-88/04-2, od 27.02.2008. godine, Povjerenstvo je zatražilo dostavljanje dokumentacije u vezi sa proglašenjem *Nekropole sa stećcima Poljice, lokalitet Dolovi na planini Visočici, općina Konjic* od: Općine Konjic (Načelnik), Organ uprave nadležan za poslove urbanizma i katastra, Zemljišnoknjižni ured Općinskog suda, Federalno ministarstvo prostornog uređenja i Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta.

Do donošenja odluke, Povjerenstvu je dostavljena sljedeća dokumentacija:

- dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-767-1/08, od 04.03.2008. godine, kojim su Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljeni podatci o evidenciji i statusu prethodne zaštite *Nekropole sa stećcima Poljice, lokalitet Dolovi na planini Visočici, općina Konjic*;
- dopis Službe za opću upravu, društvene djelatnosti i inspeksijske poslove općine Konjic broj; 09-42-3-726/08 od 31. 03. 2008. godine, kojim su Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljeni katastarski podatci – kopija katastarskog plana, katastarskoknjižni uložak, zemljišnoknjižni izvadak i kopija vojne karte lokaliteta na kojoj se nalazi nekropola;
- dopis Službe za opću upravu, društvene djelatnosti i inspeksijske poslove općine Konjic broj; 09-42-3-2451/08 od 21.10.2008. godine, kojim je Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika u elektronskoj formi dostavljena kopija georeferencirane katastarske podloge šireg područja lokaliteta;
- stav vlasnika zemljišne parcele do donošenja Odluke nije dostavljen.

Na osnovu uvida u prikupljenu dokumentaciju i stanje dobra, utvrđeno je sljedeće:

1. Podatci o dobru

Položaj

U jugoistočnom predjelu planine Visočice nalazi se ljetno stočarsko naselje (mahala) Poljice, udaljena od Konjica oko 25 kilometara zračne linije u pravcu jugoistoka. U neposrednoj blizini ovog naselja, na lokalitetu Dolovi, sa zapadne strane puta koji vodi iz pravca Gornjih Tušila prema Odžacima (Bjelimićima), smještena je nekropola sa stećcima. Lokalitet se nalazi na nadmorskoj visini od 1479 m, zemljopisnoj dužini N 43°34.737', zemljopisnoj širini E 18°14.216'.¹

Nacionalni spomenik nalazi se na položaju koja obuhvata k.č dio 2079, upisan u ZK izvadak broj 210, k.o. Odžaci, općina Konjic, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina.

Pravo raspolaganja zemljišnom parcelom posjeduje 1/1. R.O. ŠIPAD VELEŽ.

Povijesni podatci

Na području današnje općine Konjic u doba ranoga srednjeg stoljeća postojala je samo jedna teritorijalno politička organizacija klasičnog tipa župe – župa Neretva. U sastav općine Konjic sticajem okolnosti danas je uključen i jedan dio župe Zagorja (Bjelimići), te predio Župa oko Glavatičeva, koji se nekada zvao Kom ili Komska župa. Granice župe Neretve na zapadu sačinjavao je; kanjon Neretve od Prenja do ušća Rame, planina Bokševica i kanjon riječice Banje Lučice. Zapadno od te granične linije prostirala se župa Rama. Na Zec-planini župa Neretva je graničila sa teritorijem srednjovjekovne župe Uskoplja. Počevši od Zeca, preko Pogorelice i Bitovnje do Ivan-planine – župa Neretva je graničila sa nekadašnjom župom Lepenicom. Na obroncima planine Bjelašnice, župa Neretva je graničila sa područjem župe Vrhbosne. Na istoku granična linija između župe Koma i Neretve prostirala se Boračkim jezerom te kanjonom rijeke Šišćice i Rakitnice. Na jugu granicu župe Neretve čine lanac najviših prenjskih visova: Otiš, Zelena glava, Kantar i Cetina. Najstariji spomen župe Neretve zabilježen je u Ljetopisu popa Dukljanina,², prema kojemu je ona sastavnim dijelom oblasti Podgorja, koja zajedno sa Humskom zemljom, Trebinjem i Zetom sačinjava cjelinu od četiri oblasti od kojih svaka ima status polusamostalne zemlje – države. Tako su pored župe Neretva u oblast Podgorja ulazile i župe: Onogošt, Morača, Komarnica, Piva, Gacko, Nevesinje, Viševa, Kom i Rama. Pretpostavlja se da je već polovinom XI. stoljeća župa Neretva (sporazumno – putem političkih akcija) bila priključena bosanskoj državi i imala poseban status sve do dolaska bana Tvrtka na vlast 1353. godine. Od polovice XIV. stoljeća u

¹ GPS (16. 05. 2008.)

² Tibor Živković je u svom radu *Gesta regum Sclavorum* analizirao obje redakcije LJPD i njihov međusobni odnos, tj. takozvanu "hrvatsku redakciju" (HR), izvorno napisanu na latinskom jeziku, te "latinsku redakciju" (LR). Naratološka analiza obje redakcije ustvrdila je da je HR i LR sastavila ista osoba, što nameće zaključak da je HR prvobitna redakcija, a LR konačna verzija LJPD. Također, misli se da je pisac Ljetopisa bio stranac koji je, prije nego što se u Dalmaciji nastanio, dosta putovao i čitao i da je pripadao katoličkoj crkvi. Na osnovu analiziranih dokumenata i događaja smatra da je Pop Dukljanin *Gesta regum Sclavorum* pisao u drugoj polovici XIII. stoljeća, a ne polovicom XII. stoljeća kakvo je bilo zastupljeno mišljenje u nauci. Živković, Tibor. *Gesta regum Sclavorum*. Beograd: Istorijski institut Beograd – Manastir Ostrog, Tom II, 2009.

župi Neretvi može se pratiti intenzivnija ekonomska i politička aktivnost bosanskih vladara. Početkom XV. stoljeća došlo je do razgraničenja kasnije "Kraljeve zemlje" i feudalne oblasti Kosača. Od 1404. godine do 1463. godine bosanski dio župe Neretve pripada "Kraljevoj zemlji", a humska Neretva i Kom pripadaju feudalnoj oblasti Kosača. Granica ovih dviju oblasti je bila rijeka Neretva, od granica župe Kom do granica župe Rame. Područje koje se nalazilo na lijevoj obali Neretve pripadalo je Kosačama, a ono na desnoj obali rijeke "Kraljevoj zemlji". Bjelimići su pripadali župi Zagorju, prema tome i bosanskoj državi. U XV. stoljeću to je poseban upravni centar čije je središte grad Veletin. Ne zna se da li su Bjelimići bili ikada u feudalnoj oblasti Sankovića, ali su u XV. stoljeću u posjedu Kosača. Pomoćna otomanska vojska pod vodstvom Mahmut-paše Anđelovića u ljeto 1463. godine osvojila je obje Neretve i Kom. U protiv-akciji hercega Stjepana, od srpnja do rujna iste godine, oslobođena je tzv. humska Neretva, osim grada Borovca, i zapadni dio bosanske Neretve. Ove krajeve su Osmanlije definitivno osvojili sredinom 1465. godine prodorom bosanskog sandžak-bega Isa-bega Ishakovića u hercegovu zemlju.³

Ulazak bosanskih i humskih srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika – popularno nazvanih stećcima – u svijet znanosti nije se odigrao u najsretnijim okolnostima. To se desilo stotinama godina nakon što je ovaj kulturološki fenomen postao reliktom jedne povijesne epohe, odnosno na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće kada su u zapadni svijet počele prodirati vijesti o postojanju jedne neobične umjetnosti na nadgrobnim spomenicima iz Bosne i Hercegovine i Dalmacije. To su najprije bile putne zabilješke nedovoljno dokumentirane da bi na Zapadu pobudile značajniji odjek.⁴

Prema statistici Š. Bešlagića područje konjičke općine – sa 3.018 registriranih spomenika – spada u teritorije koji imaju najveći broj stećaka u Bosni i Hercegovini. Prema formi izrade najbrojniji su sanduci, dok su sljemenjaci i ploče gotovo podjednako zastupljeni. Način grupiranja stećaka omogućavaju da se na terenu prate i dokumentiraju važne povijesne pojave, procesi i odnosi. Po smještaju velikih nekropola mogu se pouzdano ubicirati središta nekadašnjih kulturnih i političkih zajednica. Također, po smještaju srednje veličine nekropola mogu se pratiti procesi razvitka tzv. rodovskih sela, dok se kod manjih skupina prati odraz intenzivne feudalizacije i socijalnog diferenciranja, tj. kada se pojedini rodovi više ne pokopavaju sa svojim susjedima, već

³ Pavao, Anđelić. *Teritorijalno-politička organizacija srednjovjekovne župe Neretve i njezino mjesto u širim političkim okvirima u Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*. Sarajevo, 1982. str. 108. – 156.

⁴ http://www.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=3055

se izdvajaju i stvaraju porodične nekropole. Stećci u okolini Konjica mogu bitno doprinijeti i rješavanju problema podrijetla stećaka, kako u etničkom smislu tako i u smislu postanka njihove osnovne forme. Sankovića nekropola u Biskupu izrazit je primjer kako kroz čitavo XIV. stoljeće stećke kao nadgrobne spomenike rabi najmoćniji vlasteoski rod u čitavoj Humskoj zemlji, a Bogopanci – Draživojevići – Sankovići su bez sumnje slavenskog podrijetla i kulture, a ne Vlasi. Treba imati u vidu da još u XIV. stoljeću Vlasi pripadaju socijalnim strukturama nižeg reda i da nikako nisu bili u stanju svoje običaje – pogotovo način obilježavanja grobova pokojnika – nametnuti svojim gospodarima. Stoga teorija o vlaškom podrijetlu stećaka ne može imati opravdanja, iako u okolini Konjica ima nekoliko i to možda najljepših nekropola koje se i mogu pripisati Vlasima.

To su: groblje Dabića poljani pod Bahtijevicom, nekropole na Visočici i Bjelašnici, a možda i neke druge. Međutim, treba imati na umu da se u svim ovim slučajevima radi o mlađim nekropolama iz vremena kada su Vlasi postali značajan ekonomski i politički čimbenik u Bosni, a naročito u Hercegovini. U svome usponu Vlasi su se neminovno uključivali u feudalne odnose i nastojali poistovijetiti sa starijom feudalnom gospodom. Između ostalog, oni su prihvatili i običaj postavljanja stećaka na grobove svojih umrlih i sticajem prilika i nadmašivali svoje uzore estetskim kvalitetama spomenika. Ukrašavanje stećaka uzima maha tek početkom XIV. ili krajem XV. stoljeća. Na bliže oblikovanje stećaka svakako su utjecali i terenski uvjeti, odnosno geološki sastav stijena iz kojih je uziman kamen za izradu stećaka. Upadno je velika razlika u kvaliteti izrade stećaka iz doline Neretvice, gdje nema pogodnog materijala i onih kraških predjela oko Glavatičeva i Bjelimića. Ipak čini se da to nije i jedini uzrok razlikama, jer u okolici Jablanice ima dobrog materijala, ali ipak nema naročito razvijenih formi i ukrasa. Od utjecaja susjednih oblasti treba naročito ukazati na upliv južne Hercegovine, odnosno starog Huma, koji se jasno očituje na čitavom području istočno od Konjica. U Bradini su niski sljemenjaci očitno imali uzore u susjednim oblastima centralne Bosne. Natpisi imaju posebnu vrijednost na stećcima. Pisani su slovima bosanske ćirilice, a potječu iz samog kraja XIV., početka ili druge polovice XV stoljeća.⁵

2. Opis dobra

U jugoistočnom dijelu planine Visočice, nalazi se ljetno stočarsko naselje (mahala) Poljice, u čijoj se neposrednoj blizini, na dijelu zemljišne parcele označene kao k.č. broj 2079, k.o. Odžaci, nalazi brežuljak (lokalitet – Dolovi) na kojem je smještena skupina od 52 stećka (24 ploče, 22 sanduka, 2 sljemenjaka i 4 krstače)⁶. Obrada stećaka je dobra, ali su mnogi primjerci okrnjeni, prepolovljeni, prevrnuti i utonuli u zemlju. Nakon tehničkog snimanja nekropole i pozicioniranja stećaka utvrđeno je da nedostaje jedan stećak u formi sljemenjaka. Stećci su položeni su u nizu od sjevera prema jugu i orijentirani u pravcu zapad – istok i sjever – jug.

⁵ Anđelić, Pavao, *Historijski spomenici Konjica i okoline, I*, Skupština općine, Konjic 1975., str. 223. – 225.

⁶ Šefik Bešliagić i Pavao Anđelić su na navedenom lokalitetu evidentirali 53 stećka (9 u formi ploča, 37 u formi sanduka, 3 u formi sljemenjaka i 4 krstače). (Bešliagić, Šefik, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, 1971., str. 333.; Anđelić, Pavao, *Historijski spomenici Konjica i okoline, I*, Skupština općine, Konjic, 1975., str. 220. – 221.).

U blizini nekropole na udaljenosti do 200 m u pravcu jugoistoka evidentiran je majdan, koji je bio više u uporabi nego drugi koji je evidentiran na udaljenosti do 500 m u pravcu sjeverozapada, gdje su spomenici obrađivani.

Pejzažne odlike krajolika⁷

Prostorni obuhvat Visočice karakterizira izuzetna pejzažna vrijednost koja se ogleda u posebnim karakteristikama reljefa: uvalama, vrhovima, uzvišenjima, livadama, stijenama, barama i jezerima. Prednost ovog planinskog područja leži u očuvanosti izvornih vrijednosti prirode praćenih genetičkom, specijskom i ekosistemskom raznolikošću vrsta.

Pejzaž Visočice se može izdvojiti kao jedinstveni pejzažni tip sa jasno uočljivim strukturnim elementima koji mu daju poseban pejzažni identitet. Prožimanje specifičnih i raznolikih prirodnih vrijednosti sa elementima graditeljskog naslijeđa uz obilje detalja koju čini flora, čine jedinstvenu – harmoničnu cjelinu i upravo to jedinstvo prirodnih i antropogenih sastavnica nizom prostornih sekvenci daju doprinos prepoznatljivoj i snažnoj slici ovog područja.

Vrijednost ovog područja ogleda se i u još uvijek očuvanim tradicionalnim prostornim odnosima, povijesnim uzorcima i posebno očuvanom načinu uporabe prostora, nastalim kao rezultat stoljetne interakcije između prirode i čovjeka.

Prirodne sastavnice⁸

Planina je smještena na prostoru koji se proteže između tzv. hercegovačkog Zagorja i visokih planina smještenih na zapadu. Sa zapadne i sjeverne strane omeđena je kanjonom rijeke Rakitnice sa Tusilačkim potokom, dok je sa istoka od planine Treskavice odvojena rijekom Ljutom. Sa južne strane planina se spušta u kanjon rijeke Neretve.⁹

Planina je obrasla šumom samo po obodima, dok su njeni centralni dijelovi bez visoke vegetacije. Visočicom zapravo dominiraju zatravnjene blage površine koje se penju do njenih najviših vrhova¹⁰. Prirodne vrijednosti Visočice koje se ogledaju u

⁷ Budući da su prirodno naslijeđe i povijesno naslijeđe sve više ugroženi, na svojoj generalnoj konferenciji United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO) je 1972. godine usvojio konvenciju za Zaštitu svjetskog povijesnog i prirodnog naslijeđa. Ovaj internacionalni sporazum predstavljao je jedinstveni međunarodni instrument za spoznavanje i zaštitu kulturnog i prirodnog naslijeđa iznimne univerzalne vrijednosti. Ova je konvencija tek 1992. godine postala prvi međunarodni pravni instrument za zaštitu kulturnog pejzaža. U prosincu 1992. godine, Svjetska komisija za naslijeđe usvojila je tri kategorije kulturnog pejzaža koje se integriraju u njihove operative direktive: 1. pejzaž namjerno osmišljen i koji su stvorili ljudi; 2. organsko nastali pejzaž i 3. asocijativni kulturni pejzaž. Druga kategorija, organsko nastali pejzaž, dijeli se na dvije podkategorije: fosilni pejzaž i trajeći pejzaž. Trajeći pejzaž je onaj koji zadržava aktivnu društvenu ulogu u sadašnjem društvu vezan za tradicionalni način života i u kojemu se evolucionarni proces još uvijek odvija. Ujedno pokazuje signifikantne materijane dokaze svoje evolucije kroz vrijeme Rössler, Mechtild (2000) *LANDSCAPE STEWARDSHIP: NEW DIRECTIONS IN CONSERVATION OF NATURE AND CULTURE*, The George Wright Forum 17(1), 1. str. 27. – 34.

⁸ Dumbović Bilušić, Biserka; Obad Šćitaroci, Mladen, *Kulturni krajolici u Hrvatskoj – identifikacija i stanje zaštite*, Prostor, znanstveni magazin za arhitekturu i urbanizam, vol 15. br. 2 (34) prosinac 2007.

⁹ Grupa autora, *Prirodna baština Kantona Sarajevo*, 1980., str. 168.

¹⁰ Diferencijacija vegetacije je u velikoj mjeri uvjetovana ekspozicijom i nagibom terena. Na sjevernim i srodnim ekspozicijama zakonito se smjenjuju sljedeći tipovi klimatogene vegetacije: mezofilne šume bukve i jele sa smrčom *Abieti-Fagetum piceetosum*, između 900 i 1.500 m n.v., na srednje dubokim kalkokambisolima u gorskom pojasu; mezofilne šume pretplaninske bukve i javora mliječa *Aceri-Fagetum subalpinum*, u donjem dijelu subalpinskog pojasa, između 1.500 i 1.700 m n.v.; klekovina planinskog bora *Pinetum mugii illyricum*, na plitkim karbonatnim tlama, između 1.700 i 2.000 m n.v.; vegetacija visokoplaninske tundre ili planinskih rudina vegetacijske sveze *Seslerion juniciofoliae*, iznad gornje granice šume pa do najviših vrhova. Idući uz južne i jugoistočne padine prisutni su drugačiji tipovi klimatogene vegetacije na vertikalnom profilu. Od 900 do 1.400 m n.v. nalaze se šume mezijske bukve i planinske jele *Abieti-Fagetum moesiaca*; šume pretplaninske bukve i planinskog javora *Aceri visiani-Fagetum moesiaca subalpinum*, koji se dižu i do 1.700 m n.v.; klekovina planinskog bora *Pinetum mugii*, u gornjem dijelu subalpinskog

visokom stupnju travnatih površina, predstavljaju i njen najveći potencijal. Ta činjenica odredila ju je kao stočarsko područje i kontinuitet te namjene traje do danas.

Specifična uporaba zemljišta tijekom stoljeća oblikovala je kulturni pejzaž¹¹ čiji su najvrijedniji slojevi:

- pašnjaci, kroz koje prolazi mreža starih stočarskih staza,
- nekropole sa stećcima, ostaci grupacija kuća privremenih stočarskih naselja,
- elementi uređenja terena (suhozidi i torovi),
- elementi tradicionalnog načina snabdijevanja vodom (česme, čatrnje, bare...)

Prostor Poljica predstavlja svojevrsnu proširenu kotlinu sa granicama definiranim strmim padinama grebena Glatko – sa južne i jugozapadne strane i padinama grebena Spionik i Trajan sa zapadne i sjeverozapadne strane.

Antropogene sastavnice¹²:

Zahvaljujući činjenici da se planina nalazi izvan glavnih komunikacijskih pravaca, te da su postojeće cestovne mreže služile i dijelom i danas služe isključivo nomadskim ili polunomadskim stočarima, može se reći da je ovaj prostor samo manjim dijelom oblikovan ljudskom djelatnošću, koja se ogleda kroz mrežu stočarskih staza, koje presijecaju prirodni ambijent planine. Način na koji su formirane ove staze, pokazuje da prilikom izbora najpovoljnije trase, izgled reljefa nije bio uvijek primaran, niti je ta staza uvijek vodila preko najlakšeg terena. U ovom slučaju primaran je bio položaj izvora vode, odnosno pojilišta za stoku, tako da je ta staza obvezatno povezivala nekoliko ovakvih mjesta. Iz čisto funkcionalnih razloga su formirana i stočarska naselja¹³, koja su nastajala obično na mjestima koja su omogućavala najjednostavnije okupljanje stoke, i gdje bi nastajale kolibe u suhozidu, pokrivene strmim krovom drvenog krovnog pokrivača te torovi odijeljeni također suhozidom. U blizini ovih naselja nastajale su i nekropole sa stećcima.

pojasa, koja se penje do pojasa planinskih rudina, i do 2.000 m n.v.; na vjetru izloženim planinskim vrhovima i plitkim organogenim carnicama prisutne su zajednice planinskih rudina sveze *Oxytropidion dinaricae*. Kao i na sjevernim padinama, i na ovom profilu u okvirima svakog od uzoraka, razvijeni su različiti oblici azonalne vegetacije – šume i šikare, livade, visoke zeleni te nitrofilne vegetacije.¹⁰ Livade i rudine se ovdje razvijaju u subalpinskom pojasu i prekrivaju veći dio lokaliteta Poljice. U pogledu faune, ljetno stočarsko naselje se koristi za ispašu sitne stoke, pretežno ovaca. Članovi koljena *Athropoda* i reda *Squamata* su također zastupljeni.

¹¹ Kulturni krajolik zajedničko je djelo čovjeka i prirode, ilustrira razvitak ljudske zajednice i njihova prostornog okružja tijekom vremena, pod vanjskim i unutarnjim utjecajem fizičkih ograničenja i/ili mogućnosti koje su određene prirodnim okruženjem krajolika i pod utjecajem socijalnih, gospodarskih i ostalih poticaja. UNESCO, Report of the Expert Group on Cultural Landscapes La Petite Pierre.

¹² Naselja i građevine, sustavi komunikacija, poljoprivreda i uporabe prostora tijekom povijesnih razdoblja, arheološki slojevi.

¹³ Većina sela u blizini planinskih pašnjaka Visočice od davnina je živjela pretežno od stočarske proizvodnje, bilo da se radilo o stalnim naseljima, bilo da su se bavili polunomadskim stočarstvom. Anđelić, Pavao. *Historijski spomenici Konjica i okoline*, I. Skupština općine Konjic, 1975., str. 290.

Stočarstvo je bilo važna privredna grana u selima. Prostor unutar seoskog područja pružao je mogućnost za uzgoj stoke, posebice sitne, u onolikoj mjeri koliko je to bilo neophodno za zadovoljavanje potreba sela. Ovčarstvo je, međutim, bilo glavna privredna grana u planinskim predjelima i njime su se bavili uglavnom vlasli, stočari. Pašnjaci su bili unutar seoskog prostora, ali su rabljeni i oni na planinama, za ljetnju ispašu. Na planinske pašnjake stoka je izgonjena periodično. Razvoj stočarstva, umnoge je ovisio o pravilnoj uporabi ispaše. Pitanje ispaše i pravo prelaska stoke od ljetnih ka zimskim ispašama, i obratno, bilo je regulirano običajnim pravom. Mušeta Aščerić, Vesna. *Sarajevo i njegova okolina u 15. stoljeću*, Sarajevo 2005., str. 80.

Osmanlije to preuzimaju i zakonski reguliraju. U popisu iz 1468. godine, područje Visočice spominje se kao mjesto na kojemu ljetuju (neki i zimuju) Vlasli po džematima upisani u nahiju Blagaj. Džemat vojvode Petra Hrabrena i njegova brata Vukića ljetuje na Visočici i Tuhoviji. Mušeta Aščerić, Vesna, *Ibidem*, Sarajevo, 2005., str. 33.

Estetske (fizionomijsko-morfološke) sastavnice¹⁴

Karakteristične vizualne cjeline Visočice su:

- prirodni okvir šuma u nizinama i planinski vrhovi pokriveni travom,
- prostori na kojima se smjenjuju travnate i površine pod kamenom,
- stočarske staze i ceste koje se krivudavo penju i spuštaju prateći reljef,
- vodene površine,
- kulturni pejzaži nekropola sa stećcima.

Lokalitet na kojemu je smještena nekropola sa stećcima Dolovi predstavlja povijesnu cjelinu¹⁵ smještenu u autentičnom pejzažu, gdje se u interakciji kulture i prirode pokazuje snažna dimenzija pejzaža. Na ovome prostoru osim nekropole i ceste nema očuvanih detalja tradicionalnog uređenja terena, već je u pitanju pejzaž u kojemu se smjenjuju oblici iskonske samonikle prirode. Njen položaj na gredi, gdje su stećci raspoređeni po njenom hrbatu, u podužnom pravcu daje joj glavnu ulogu u oku posmatrača, čime je osigurana njegova pozornost o njihovom postojanju. Pozadina bez puno kontrasta koju čini reljef bez divljih lomova kakav se može naći na Prenju ili Čvrnsnici, u kojemu prevladavaju blago zatravnjenje površi, predstavlja idealnu pozadinu. Ta scena upotpunjena je slikom puta koji se gubi u daljini.

Opis nadgrobnika na nekropoli

Ukrasni ornamenti evidentirani su na sedam (7) spomenika (4 ploče – br. 6, 12, 22 i 26, 2 sljemenjaka – br. 38 i 51 i 1 krstača – br. 4).¹⁶ Njihovi ukrasni motivi su: obična i tordirana traka, loza sa trolistom, traka od cik-cak i kosih linija, scene lova, scene kola te specifične predstave žene, i zmaja i žene, konjanika i zmaja. Na dva sstećka koji su evidentirani u postupku pripreme ove odluke, stećak br. 4. i sljemenjak br. 38, utvrđeno je postojanje natpisa pisanih bosanskom ćirilicom.¹⁷

¹⁴ Estetske (fizionomijsko-morfološke) sastavnice ogledaju se u mjerilu, proporcijama, linijama razgraničenja, dominantama u krajoliku, oblicima, bojama, vizurama, uzorcima krajolika.

¹⁵ O kontinuitetu življenja i korištenja lokacije Poljice u svrhu ovčarstva svjedoči i tekst objavljen u Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu u godini 1933.: *"Mahala Poljice nalazi se u dubokoj uvali ispod strmih kosa koje se spuštaju od juga i jugozapada sa grebena Glatkog, a od zapada i sjeverozapada sa Špionika i Trajana. Mahala je podjeljena. Jedan dio njezin nalazi se ispod samih strana Glatkoga i Smajinom Dolu. Ovde su 3 kolibe. Drugi dio nalazi se u proširenoj kotlini, koja prelazi u pašnjake. Tu ima 6 koliba. U neposrednoj blizini mahale, pošav prema istoku i klanacu, kroz koji vodi put prema Mandinom Dolu nalazi se velika i lijepa nekropola. Ona je karakteristična ne samo po veličini i po broju grobova, nego i po tom što se u toj nekropoli nalazi veliki kameni krst. Šaban Tucaković s kojim sam razgovarao, kaže da je taj kameni krst postavio prađed Tucakovića. Mahala ima 8 koliba. Prema tome na ovu mahalalu izlaze iz srezova mostarskog, stolačkog i nevesinjskog. Mahala imade dobro živo vrelo pod Smajinim Dolom. Izvor se zove Česma Smajin Do. Stoku poje na jezeru Utekliću i na vrelu pod Spionikom. Vode imadu uvijek dovoljno. Na planinu izlaze obično između 5. i 10. juna. A na planini ostaju sve do prve polovine septembra. Tada se spuštaju na ispaše Bjelemićkog Džemata. Na tim ispašama ostanu sve do polovice oktobra. Sumjesnika u ovoj mahali nemaju. Pobravičarske ovce uzimaju obično od svojih komšija. Za pašu ne plaćaju ništa – i oni izvode da su od starina na ovoj planini i da imadu carski ferman na osnovu koga im je odobreno iskorišćavanje ove planine. Kolibarinu plaćaju 40 din. Po komadu. U ovoj mahali sam čuo da planinu Visočicu zovu 'Ovča Bašča'. Prema tome nazivu mogao bi se suditi da su vrlo povoljni ishrana i gajenje stoke na ovoj planini". Popović, Jovo. Mahale (ljetni stanovi) na planini Visočici, GZM XLV sveska za prirodne nauke, 1933, str. 151.*

¹⁶ P. Anđelić je evidentirao na šest spomenika ukrasne ornamente i to na: dva sanduka, jednoj ploči, dva sljemenjaka i jednoj krstači.

¹⁷ Natpis na krstači publicirali su: L. Zore, *Slovinac 1880. (III)*, br. 9., 179.; Starohrvatska prosvjeta 1895. (I), 87. – 88.; Dr. Ćiro Truhelka, GZM, 1892. (IV), 29. – 30, Sl. VIII; GZM 1914. (XXVI), 235, br. 32.; Dr. Đ. Šurmin, *Acta I*, br. 53.; Lj. Stojanović, *Zapisi III*, 13, br. 4799.; Bogumil Hrabak, GZM 1956. (XI), (NS, E.), 30. – 35.; M. Vego 1964. (XIX), (NS, A.). Natpis na sljemenjaku publicirali su: Vid Vuletić Vukasović, *Viestnik 1888. (X)*, 52. – 53.; Lj. Stojanović, *Zapisi III*, 14, br. 4802., Marko Vego, GZM 1964. (XIX), (NS, A.), 198.

Natpis na krstači u transkripciji glasi: A SE LEŽI NA POKON (KONAČNO) I RABRENЬ VUKIĆЬ DOLINOVIĆЬ, a na sljemenjaku: † VA IME OCA I SINA, SVETOGA DUHA A SE LEŽI VUKOSAVЬ LUPČIĆЬ (LUPOVČIĆЬ) †.¹⁸

Stanje stećaka

Stećak br. 1. – sanduk bez postolja i ukrasa, grube obrade, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 180x78x45 cm.

Stećak br. 2. – krstača, prevrnuta u pravcu juga, bez ukrasa i natpisa, oštećen zapadni krak križa,

- dimezije stećka su: 261x52x21 cm.

Stećak br. 3. – ploča bez ukrasa i postolja sa vidljivim napuknućima na površini, orijentirana u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 193x132x25 cm.,.

Stećak br. 4. – krstača, prevrnuta u pravcu juga sa ukrasom i natpisom, oštećena oba kraka križa, tj. odlomljeni od stupa.

U donjem dijelu krstače nalazi se natpis, koji u transkripciji glasi:

A SE LEŽI NA POKON (KONAČNO) I RABRENЬ VUKIĆЬ DOLINOVIĆЬ.

Iznad natpisa nalazi se motiv krsta u krugu, čiji se kraci u produžetku završavaju kao krugovi. Iznad ukrasa krsta nalazi se polukružni luk, dok se u zabatu nalazi motiv polujabuke. Ukrašen je rađen kombinacijom reljefnog ispupčenja i udubljenja, datira poslije 1496. godine.¹⁹

Stećak br. 5. – ploča sa vidljivim napuknućima na površini, orijentirana u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 195x180x41 cm.

Stećak br. 6. – ploča sa ukrasom i oštećenjem sa jugozapadne strane, orijentirana u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 210x199x49 cm.

Na njegovoj površini kao okvir nalazi se traka od cik-cak linija, dok se preko sredine u poprečnom pravcu pruža obična traka i stvara dojam da se možda radi o dvojnog grobu.

Stećak br. 7. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 160x90x38 cm.

Stećak br. 8. – krstača, prevrnuta u pravcu zapada bez ukrasa i natpisa,

- dimezije stećka su: 248x63x20 cm.

Stećak br. 9. – ploča bez postolja i ukrasa, utonula u istočnom dijelu, a u zapadnom su vidljiva napuknuća na površini stećka, orijentirana je u pravcu zapad – istok,

- dimenzije stećka su: 192x124x26 cm.

Stećak br. 10. – sanduk bez ukrasa i postolja, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 197x116x60 cm.

Stećak br. 11. – ploča bez postolja i ukrasa, oštećena sa jugozapadne strane, orijentirana sjever – jug,

- dimezije stećka su: 160x90x27 cm.

¹⁸ Vego, Marko. *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knj.III.* Sarajevo, 1964., 42. – 45.

¹⁹ Vego, Marko. *Ibidem.* Sarajevo, 1964., str. 44.–45.

Stećak br. 12. – ploča sa ukrasom i bez postolja, orijentirana u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 215x122x25 cm.

Na njegovim bočnim stranama uočljiva su udubljenja sa sve četiri strane, koja izgledaju kao okvir.

Stećak br. 13. – sanduk bez postolja i ukrasa, nagnut na zapadnu stranu, orijentiran sjever – jug,

- dimezije stećka su: 160x90x72 cm.

Stećak br. 14. – ploča bez postolja i ukrasa, prepolovljena na četiri dijela i uništena, ispod nje evidentirano je grobno mjesto, na dijelu stećka na njegovoj gornjoj površini sa zapadne strane nalazi se grafit novijeg datuma, orijentirana u pravcu zapad – istok.

Stećak br. 15. – ploča bez postolja i ukrasa, oštećena na dva dijagonalna ćoška u jugoistočnom i sjeverozapadnom dijelu, orijentirana zapad – istok,

- dimezije stećka su: 103x104x15 cm.

Stećak br. 16. – ploča bez postolja i ukrasa, orijentiran sjever – jug,

- dimezije stećka su: 139x83x24 cm-

Stećak br. 17. – ploča, ostatak stećka broj 16,

- dimezije stećka su: 83x52x24 cm.

Stećak br. 18. – ploča bez postolja i ukrasa, utonula i prepolovljena na tri dijela, orijentirana u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimezije stećka su: 130x52x8 cm.

Stećak br. 19. – ploča bez postolja i ukrasa, orijentirana u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimezije stećka su: 200x130x39 cm.

Stećak br. 20. – ploča bez postoljem i ukrasa, veoma glatke površine, orijentirana u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 215x129x45 cm.

Stećak br. 21. – ploča bez postolja i ukrasa, veoma glatke površine, na gornjoj površini nalazi se grafit novijeg datuma, orijentirana u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 180x111x27 cm.

Stećak br. 22. – ploča sa ukrasom, ali bez postolja, veoma glatke površine, na gornjoj površini nalazi se grafit novijeg datuma, orijentirana u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 208x146x41 cm.

Na njegovoj površini kao okvir nalazi se traka od cik-cak linija, dok se preko sredine dijagonalno iz jednog kuta prema drugom i suprotno pruža obična traka.

Stećak br. 23. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran zapad – istok,

- dimezije stećka su: 147x68x35 cm.

Stećak br. 24. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran zapad – istok,

- dimezije stećka su: 182x99x37 cm.

Stećak br. 25. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 187x112x35 cm.

Stećak br. 26. – ploča sa ukrasom, ali bez postolja, orijentirana u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 217x173x28 cm.

Na gornjoj površini kao okvir nalazi se traka od kosih linija.

Stećak br. 27. – ploča bez postolja i ukrasa, grubo obrađena, orijentirana u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 180x110x21 cm.

Stećak br. 28. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 78x93x33 cm.

Stećak br. 29. – sanduk bez postolja i ukrasa, grubo obrađen, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 160x80x33 cm.

Stećak br. 30. – ploča bez postolja i ukrasa, grubo obrađena i oštećena, orijentirana u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 115x70x17 cm.

Stećak br. 31. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 152x73x30 cm.

Stećak br. 32. – ploča bez postolja i ukrasa, utonula i oštećena, orijentirana u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 110x60x5 cm.

Stećak br. 33. – ploča bez postolja i ukrasa, utonula i oštećena, orijentirana u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 85x42x5 cm.

Stećak br. 34. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 170x80x25 cm.

Stećak br. 35. – sanduk bez postolja i ukrasa, oštećen ugao stećka sa sjeverozapadne strane,

- dimezije stećka su: 160x80x30 cm.

Stećak br. 36. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimezije stećka su: 183x85x25 cm.

Stećak br. 37. – sanduk bez postolja i ukrasa nagnut na istočnu stranu sa vidljivim napuknućima na svojoj gornjoj površini, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 170x60x50 cm.

Stećak br. 38. – sljemenjak bez postolja, ali sa ukrasom i natpisom, obrastao lišajevima, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 180x60x113 cm.

Na njegovoj čeonj sjevernoj i istočnoj bočnoj strani nalazi se natpis:

(istočna bočna strana), 1 red: † VA IME OCA I SI

(sjeverna čeona strana) 1 red: NA SVETOGA

2 red: DUHA A SE LEŽI

3 red: VUKOSAVĀ LU

4 red: ПЧИЇБ (ЛУПОВЧИЇБ) †.²⁰

Sa istočne strane nalazi se predstava konjanika koji kopljem napada zmaja koji je već uhvatio ruku žene, dok se iznad glave konjanika nalazi dio natpisa. U gornjem dijelu stećka ispod ivica krovnih ploha sa sve četiri strane stećka pruža loza sa trolistom ispod koje se nalazi tordirana vrpca (traka). Na zapadnoj bočnoj strani nalazi se pradtava sa više životinja. .

Stećak br. 39. – krstača, prevrnutu u pravcu zapada bez ukrasa i natpisa, obrasla lišajevima,

- dimezije stećka su: 220x74x32 cm.

Stećak br. 40. – sanduk bez postolja i ukrasa, grubo obrađen, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 162x60x25 cm.

Stećak br. 41. – ploča bez postolja i ukrasa, grubo obrađena, orijentiran u pravcu sljemenjak zapad – istok,

- dimezije stećka su: 210x120x20 cm.

Stećak br. 42. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 110x55x27 cm.

Stećak br. 43. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 160x65x23 cm.

Stećak br. 44. – sanduk bez postolja i ukrasa, utonuo, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimezije stećka su: 115x65x5 cm.

Stećak br. 45. – ploča bez postolja i ukrasa sa glatkom površinom, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimezije stećka su: 240x135x36 cm.

Stećak br. 46. – ploča bez postolja i ukrasa sa glatkom površinom, orijentiran u pravcu sjever – jug,

- dimezije stećka su: 207x125x31 cm.

Stećak br. 47. – sanduk bez postolja i ukrasa, grubo obrađen sa vidljivim napuknućem u jugoistočnom dijelu, orijentiran u pravcu sjeverozapad – jugoistok,

- dimezije stećka su: 175x78x42 cm.

Stećak br. 48. – sanduk bez postolja i ukrasa, obrastao lišajevima, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 170x73x64 cm.

Stećak br. 49. – ploča bez postolja i ukrasa, utonula, orijentirana u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 90x56x5 cm.

Stećak br. 50. – sanduk bez postolja i ukrasa, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 150x86x32 cm.

²⁰ Vego, Marko. *Ibidem*. Sarajevo, 1964., str. 42. – 43.

Stećak br. 51. – sljemenjka bez postolja, ali sa ukrasom, prevrnut u pravcu sjevera na bočnu stranu, orijentiran u pravcu zapad – istok,

- dimezije stećka su: 160x80x100 cm.

Na sredini krovne plohe nalazi se predstava zmaja, sa čeone istočne strane ispučjenje koje se pruža iz donjeg užeg dijela stećka prema gornjem i teško ga je identificirati.²¹ Sa zapadne strane u zabatu stećka nalazi se ornamentalni motiv biljne stilizacije veoma slične ljiljanu. Na bočnoj južnoj strani nalazi se predstava tri ljudske figure (2 muškarca i 1 žena).

Stećak br. 52. – sanduk bez postolja i ukrasa, grubo obrađen i obrastao lišajevima,

- dimezije stećka su: 90x50x20 cm.

3. Dosadašnja zakonska zaštita

U Prostornom planu BiH do 2000. godine na području općine Konjic kao spomenik III. kategorije uvršteno je 69 lokaliteta nekropola sa stećcima (3.018 stećaka) bez preciznije identifikacije.²²

U dopisu Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta od 04. ožujka 2008. godine, navedeno dobro je evidentirano pod nazivom "Nekropola sa stećcima Poljice, lokalitet Dolovi na planini Visočici, opština Konjic", i nije bila upisana u Registar spomenika kulture Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika donijelo je odluku o stavljanju Nekropole stećaka na Visočici – Konjic, pod rednim brojem 305. na Privremenu listu nacionalnih spomenika BiH.

4. Istraživački i konzervatorsko-restauratorski radovi

Istraživačke radove u smislu evidentiranja i prikupljanja podataka o stećcima vršio je Pavao Anđelić i publicirao 1975. godine.

Konzervatorsko – restauratorski radovi nisu poduzimani.

5. Sadašnje stanje dobra

Uvidom na licu mjesta, dana 16. svibnja, 18. kolovoza 2008. godine i 03. srpnja 2013. godine ustanovljeno je sljedeće:

- stećci su izloženi ubrzanom propadanju usljed nedostatka redovitog održavanja;
- pojedini stećci su okrnjeni, oštećeni, prevrnuti, dijelom ili upotpunosti utonuli u zemlju;
- lokalitet sa stećcima nalazi se na zemljišnoj parceli koja nije ograđena, što omogućava lokalnom stanovništvu da navedenu parcelu rabi kao ispašu za stoku;

²¹ Moguće je da se radi o simbolu zemljoradničkog zanimanja, npr. predstava motike ili kosijera.

²² Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakultet u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, Sarajevo, 1980., str. 51.

- na nekoliko stećaka evidentirani su grafiti – recentno upisana imena;
- na stećcima se nalaze biljni organizmi (lišajevi i mahovina) u većoj ili manjoj mjeri;
- uglavnom gornje plohe ploča su u većoj ili manjoj mjeri oštećene (pukle, napukle, plitko popucale);
- od tri evidentirana sljemenjaka – jedan je prevrnut, drugi nije, dok jedan nedostaje;
- u blizini nekropole na udaljenosti do 200 m u pravcu jugoistoka evidentiran je majdan, koji je bio više u uporabi nego drugi koji je evidentiran na udaljenosti do 500 m u pravcu sjeverozapada, gdje su spomenici obrađivani.

6. Specifični rizici:

- vandalizam (razbijanje stećaka, npr. stećak br. 4., 14., ispisivanje grafita na gornjim površina stećaka npr. stećak br. 14., 21., 22. i dr.),
- dezintegracija nekropole zbog dugogodišnjeg neodržavanja,
- nepovoljni vremenski utjecaji,
- nedovoljno sudjelovanje stručnjaka u postupcima prepoznavanja, vrednovanja i zaštite kulturnih krajolika,
- manjak strukovnog znanja u procesu planiranja o vrijednostima i potrebi očuvanja i održive uporabe kulturnih krajolika,
- gubitak karakterističnih obilježja zbog prekomjerne gradnje i širenja građevinskih zona,
- demografsko i privredno nazadovanje područja, što onemogućava odgovarajuću uporabu potencijala krajolika za privrednu uporabu,
- nizak stupanj svijesti lokalne zajednice o vrijednostima vlastita krajolika.

III - ZAKLJUČAK

Primjenjujući Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima ("Službeni glasnik BiH", br.33/02 i 15/03), Povjerenstvo donosi odluku kao u dispozitivu. Odluka je utemeljena na sljedećim kriterijima:

A) vremensko određenje

B) povijesna vrijednost

C) umjetnička i estetska vrijednost

i. kvalitet obrade,

iii. proporcije

v. vrijednost detalja;

D. čitljivost (dokumentarna, znanstvena, obrazovna vrijednost)

i. materijalno svjedočanstvo o manje poznatim povijesnim razdobljima,

iv. svjedočanstvo o određenom tipu, stilu ili regionalnom maniru;

E. simbolička vrijednost

iii. tradicionalna vrijednost,

v. značaj za identitet skupine ljudi;

G. izvornost

i. oblik i dizajn

ii. materijal i sadržaj

iv. tradicija i tehnike,

v. položaj i smještaj u prostoru.

Sastavnim dijelom ove odluke su:

- Imovinsko-vlasnička dokumentacija
 - Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i inspeksijske poslove općine Konjic dana 31.03.2008. godine, poslala je na adresu Povjerenstva Kopiju katastarskog plana broj 15, razmjer 1:5000, za k.č. broj 2079, katastarskoknjižni uložak broj 210. i zemljišnoknjižni uložak broj 210, k.o. Odžaci Konjic, HNŽ, Federacija BiH, Bosna i Hercegovina;
 - Služba za opću upravu, društvene djelatnosti i inspeksijske poslove općine Konjic dana 21.10.2008. godine, poslala je na adresu Povjerenstva u elektronskoj formi georeferenciranu katastarsku podlogu 6G 13 Boračko jezero 19, razmjer 1:5000 k.o. Odžaci 19. općina Konjic.
- Dokumentacija o prethodnoj zaštiti dobra
 - Dopis Zavoda za zaštitu spomenika u sastavu Federalnog ministarstva kulture i sporta broj: 07-40-4-767-1/08, od 04.03.2008. godine, kojim su Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika dostavljeni podatci o evidenciji i statusu prethodne zaštite *Nekropole sa stećcima Poljice, lokalitet Dolovi na planini Visočici, općina Konjic.*
- Fotodokumentacija
 - Fotografije postojećeg stanja dobra snimljene su 16. svibnja, 18. kolovoza 2008. godine i 03. svibnja 2013. godine; fotografirao: povijesničar Zijad Halilović (fotografirano digitalnim fotoaparatom Canon EOS 450D i Nikon Coolpix P 510).
- Tehnička dokumentacija
 - Tehnički snimci postojećeg stanja dobra (skica nekropole, snimak spomenika); dana 16.05.2008. godine. mjerili i snimali: Zijad Halilović, povjesničar, i Arijana Pašić, dipl.ing.arh.,
 - elaborat o prirodnom naslijeđu priredila Elvira Korman, vanjska saradnica Povjerenstva za prirodno naslijeđe i dostavila dana 13.11.2008. godine,
 - definiranu zonu zaštite Ešref Salihagić, geometar i vanjski saradnik Povjerenstva, dostavio je dana 09.07.2013. godine.

Korištena literatura

Tijekom vođenja postupka proglašenja dobra nacionalnim spomenikom BiH, korištena je sljedeća literatura:

- 1924. Glušac, Vaso, *Srednjovekovna "bosanska crkva", u: Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, IV.*, Beograd, 1924.
- 1933. Popović, Jovo. *Mahale (ljetni stanovi) na planini Visočici*, GZM XLV sveska za prirodne nauke, 1933.
- 1963. Benac, Alojz, *Stećci*, Prosveta, Beograd, 1963.
- 1964. Vego, Marko, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, knj.III* Sarajevo 1964.
- 1971. Bešlagić, Šefik, *Stećci, kataloško-topografski pregled*, Sarajevo, 1971.
- 1975. Anđelić, Pavao, *Historijski spomenici Konjica i okoline, I, Skupština*

- opštine*, Konjic, 1975.
1980. Grupa autora, *Prostorni plan Bosne i Hercegovine, faza b – valorizacija, prirodne i kulturno-historijske vrijednosti*, Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje Arhitektonskog fakultet u Sarajevu i Urbanistički zavod za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, Sarajevo, 1980.
1982. Anđelić, Pavao, *Teritorijalno-politička organizacija srednjovjekovne župe Neretve i njezino mjesto u širim političkim okvirima u Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne*, Sarajevo, 1982.
1990. Südländ, L. V. (Ivo Pilar), *Južnoslavensko pitanje*. Prikaz cjelokupnog pitanja, Varaždin. Naslov izvornika: L. v. SÜDLAND, Die Südslawische Frage und der Weltkrieg. Übersichtliche Darstellung des Gesamt-Problems, Wien, 1990.
2000. Rössler, Mechtild (2000) *LANDSCAPE STEWARDSHIP: NEW DIRECTIONS IN CONSERVATION OF NATURE AND CULTURE*, The George Wright Forum 17(1), 1. 27. – 34.
2004. Bešlagić, Šefik. *Leksikon stećaka*. Sarajevo: Svjetlost, 2004.
2004. Brown, Jessica, Mitchell, Nora and Beresford, Michael (Eds.) (2004). *The Protected Landscape Approach: Linking Nature, Culture and Community*. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
2005. Mušeta-Aščerić, Vesna, *Sarajevo i njegova okolina u 15. stoljeću*, Sarajevo, 2005.
2006. Spiegler, Arthur, Dower, Michael (2006). *Landscape Identification A guide to good practice*, ECOVAST, Wien, Austria and Cheltenham, England.
2007. Biserka Dumbović Bilušić, Mladen Obad Šćitaroci, *Kulturni krajolici u Hrvatskoj – identifikacija i stanje zaštite*, Prostor, znanstveni magazin za arhitekturu i urbanizam, vol 15., br. 2 (34), prosinac 2007.
2008. Grupa autora, *Prirodna baština Kantona Sarajevo*, Sarajevo, 2008.
2009. Živković, Tibor. *Gesta regum Sclavorum*. Beograd: Istorijski institut Beograd – Manastir Ostrog, Tom II, 2009.

Nositelj istraživanja i izrade Prijedloga odluke:

Zijad Halilović, profesor povijesti, suradnik za arheologiju
u Povjerenstvu za očuvanje nacionalnih spomenika